

Група М-1

Дата 18.09.2023

Урок 5

Тема: Соціальні статуси та ролі, шляхи їх набуття.

Матеріали до уроку

Соціальний статус.

Фундаментальним елементом соціальної структури є соціальний статус, який визначає місце особи в групі та суспільстві. Саме з допомогою статусів ми ідентифікуємо один одного в різних соціальних структурах. Мама, дитина, священник, президент, машиніст — усе це є статуси. Знаючи статус особи, розуміємо — хто перед нами і чого від нього очікувати.

Соціальний статус — це певна позиція особи в соціальній структурі групи і суспільства, пов'язана з іншими позиціями через систему прав і обов'язків. (Статус "викладач" має сенс тільки стосовно статусу "студент", але не щодо статусу "міліціонер" чи "перехожий").

Поняття "статус" прийшло в соціологію з латинської мови. Цим словом у Стародавньому Римі позначали правовий стан особи. У наш час під поняттям "статус" розуміють соціальне становище людини у суспільстві. Соціальне становище — поняття набагато ширше, адже цим поняттям охоплюється і економічне становище людини (заможний рантьє, низькооплачуваний працівник), і його професійне становище (лікар, шофер), і політичне становище (член демократичної партії, безпартійний), і демографічні особливості людини (вік, стать).

Виділяють чотири основних складових для описання поняття "статус":

1. назва статусу (звичайно складається з одного слова: дівчина, офіцер, сестра та ін.);
2. визначення статусу (описує суть статусу та його місце у суспільстві чи у конкретній групі. Наприклад, сантехнік — працівник, який виконує роботу, пов'язану із обслуговуванням водопровідних і каналізаційних мереж);
3. зміст статусу — сукупність прав і обов'язків носія статусу;
4. ранг статусу — місце певного статусу в соціальній ієрархії (високе, середнє, низьке; вище за одні статуси і нижче за інші).

Статус — це позиція людини у соціальному просторі. Ці позиції є незмінними і досить стійкими у рамках інституціолізованої взаємодії і вони, висловлюючись метафорично, мають властивість "безсмертя" (конкретний викладач може звільнитися з навчального закладу, але статус викладача зберігається), незалежно від конкретної людини. Але варто пам'ятати, що взаємодіють все-таки не статуси, а тільки їх носії, тобто конкретні люди.

Кожна людина має багато статусів, оскільки є членом багатьох груп (син, студент, юнак, читач бібліотеки, споживач та ін.). Але в статусному наборі обов'язково виділяється головний. Для чоловіків він найчастіше (але не обов'язково!) є пов'язаний із місцем роботи (директор, президент, шофер), а для жінок — із сім'єю (мама, дружина). Часто домінуючим статусом є вік, який визначає очікувану поведінку його носіїв і ймовірну реакцію інших (уявіть собі, наприклад,

що дідусь починає себе поводити як підліток і якою буде реакція оточуючих на такий стиль поведінки).

Статуси є природжені (чоловік, негр, українець) і набуті (студент, шофер, батько).

Іноді можливе **неспівпадіння статусів**. Це трапляється **за таких умов**:

- коли індивід має високий статус в одній соціальній групі і низький — в іншій. Наприклад, високооплачуваний банкір ймовірно, але не обов'язково, матиме високий статус у власній родині або в групі футболістів-аматорів;

- коли права й обов'язки одного статусу суперечать виконанню обов'язків іншого (статус хорошої матері та дружини й ефективного працівника).

Неспівпадіння статусів часто призводить до серйозної особистої драми. Люди по-різному виходять із таких життєвих ситуацій, але це завжди є досить проблематично.

Існує також приписаний статус. Це статус, у якому людина народжена (природжений статус), але за яким, крім того, суспільством визнані певні соціальні ознаки. Це статуси, пов'язані зі статтю, расою, національністю, віком. Наприклад, циган — природжений статус, у тому сенсі, що змінити національну приналежність, колір шкіри, антропологічні риси є неможливо. Але суспільство має певне ставлення до всіх циган, як до носіїв певного роду соціальної поведінки. Приписаними статусами, наприклад, є також статус "член королівської родини" чи "старша пані" тощо.

У примітивних, традиційних суспільствах мало статусів: вождь, шаман, мужчина, жінка, чоловік, дружина, син, донька, мисливець, збирач, дитина, дорослий, старий та ще деякі інші. Загалом, їх неважко перерахувати. У таких суспільствах статуси найчастіше бувають приписаними і набуття кимось певного соціального становища залежить від виховання. Чоловік, наприклад, від народження готувався бути мисливцем, рибалкою чи воїном.

У сучасних індустріальних суспільствах тільки професійних статусів нараховується більше 40 тис, а є ще і сімейні, і політичні, і релігійні, і демографічні тощо. В індустріальному суспільстві маємо значно більшу свободу щодо набуття особистістю певного соціального статусу. Це пояснюється насамперед тим, що для успішного функціонування сучасного суспільства необхідна значна мобільність трудових ресурсів і тому відбувається орієнтація в основному на особистісні якості індивідів, на зміну їх соціальних статусів відповідно докладеними ними зусиллями.

Соціальна роль.

Цей термін активно використовується як соціологією, так і соціальною психологією. Він зосереджує увагу на універсальних, загальних вимогах, що їх ставить суспільство до поведінки людини, яка займає певну соціальну позицію.

Соціальна роль — модель поведінки, орієнтована на певний статус. Її ще називають динамічною стороною статусу. Якщо статус вказує на позицію індивіда всередині групи, то роль — на поведінку властиву цьому статусові.

Люди не можуть поводити себе як їм заманеться. Вони діють так, як, на думку оточуючих, повинен діяти носій цієї ролі. Соціальна роль неможлива без очікувань членів групи поведінки, властивої для носія певного статусу. Наприклад, учитель повинен себе поводити як учитель, а не як клоун чи міліціонер.

Уявіть собі, що в аудиторію до студентів зайшов якийсь чоловік, "стрельнув" у них цигарку, а згодом запропонував купити в нього джинси, і при тому він запевняє, що він є викладачем соціології. Навряд, чи йому повірять. Викладачам соціології зазвичай не властива поведінка такого роду. У кожному випадку такої поведінки ні студенти, ні колеги від них не очікують.

Однак необхідність відповідності рольової поведінки носіїв певних статусів тим очікуванням суспільних груп зовсім не означає, що всі носії цього статусу будуть виконувати свою роль ідентично. Жоден вчитель не подібний на іншого, всі матері по-різному виконують свою соціальну роль та ін. Тобто в межах кожного статусу для особистості існує вибір свого варіанта рольової поведінки. Проте, чим вищою є престижність статусу, тим жорсткіше суспільство контролює його носіїв і тим вужчий для них є варіант вибору рольової поведінки. Наприклад, суспільство значно терпиміше поставиться до підпитого сантехніка, ніж до військового чи викладача у такому ж стані.

Рольовий набір. Кожен статус включає в себе не одну роль, а цілий комплекс ролей. Наприклад, статус викладача передбачає не лише те, що він читає лекції і проводить семінарські заняття, він є ще й наставником молоді, автором наукових статей, фахівцем у своїй галузі, колегою для інших викладачів, адміністратором тощо. Хоча кожен статус має певний рольовий набір, жодна із ролей у цьому наборі не закріплена за ним. Тобто статус може втрачати якусь із ролей, натомість з'являється інша. Скажімо, викладач може більше зосередитися на написанні наукових статей і читанні лекцій, відійшовши від проведення семінарських занять і активної виховної роботи зі студентами. Або, наприклад, статус дружини передбачає такий рольовий набір, як: роль соціального партнера, сексуального партнера, вихователя дітей, домогосподині та годувальниці. Якщо дружина приділятиме значно більше уваги зароблянню грошей, тобто якщо у неї значно переважатиме статус годувальниці сім'ї, то ймовірно вона перестане бути жінкою домогосподинею, а іноді і жінкою-матір'ю.

Статуси і ролі — це своєрідні "цеглинки" для ширших і складніших соціальних структур, передусім соціальних груп.

Рольовий конфлікт та його види

Рольовий конфлікт— це ситуація, в якій людина стикається з необхідністю задовольнити вимоги двох або більше несумісних ролей, або з протиріччям ролі та світогляду.

Розглянемо три види рольових конфліктів у таблиці.

Назва виду	Суть рольового конфлікту
<i>Внутрішньорольовий</i>	Конфлікт, при якому вимоги однієї й тієї ж ролі суперечать один одному. Наприклад, роль батьків передбачає не тільки добре, ласкаве поводження з дітьми, але також вимогливість, суворість.
<i>Міжрольовий</i>	Конфлікт, який виникає в ситуаціях, коли вимоги однієї ролі

	<p>суперечать іншій.</p> <p>Наприклад , коли людина повинна бути строгим начальником на роботі і добрим батьком вдома.</p>
Особистісно-рольовий	<p>Конфліктна ситуація, коли вимоги соціальної ролі суперечать інтересам та життєвим устремлінням особистості.</p> <p>Наприклад, коли людина не може виконувати вимоги на роботі, тому що вони суперечать її релігії.</p>

Запитання для самоконтролю:

1. Поясніть що таке соціальний статус? Назвіть його складові.
2. Назвіть умови неспівпадіння соціальних статусів.
3. Поясніть що таке соціальна роль.
4. Поясніть що таке рольовий набір.

Урок 6

Тема: Тенденції розвитку соціальної мобільності

Матеріали до уроку

В суспільстві постійно відбуваються певні соціальні рухи, зміни. Ці соціальні переміщення призводять до змін у соціальній структурі суспільства, а також зміни соціальної стратифікації суспільства. Такі соціальні переміщення в соціології називають соціальною мобільністю.

Соціальна мобільність (лат. mobile — рух, рухливість) — це перехід людей з одних соціальних груп і верств в інші.

Основоположником теорії соціальної мобільності прийнято вважати П. Сорокіна. Під соціальною мобільністю учений розуміє будь-який перехід індивіда або соціального об'єкта з однієї соціальної позиції у соціальному просторі в іншу. Соціальний простір за Сорокіним (під поняттям "соціальний простір" розуміється насамперед соціальна структура суспільства), має два основних класи координат — горизонтальний (наприклад, соціальні групи католиків, демократів, промисловців) і вертикальний (наприклад, єпископ — парафіянин, партійний лідер - рядовий член партії, управлінець — робітник), які є параметрами соціального простору.

Тому існує два основних типи соціальної мобільності: горизонтальна й вертикальна. Просування соціальний суб'єкт може здійснювати як у межах одного, так і другого параметру, а тому існують дві основні форми соціальної мобільності — горизонтальна і вертикальна.

Під горизонтальною соціальною мобільністю мається на увазі перехід індивіда (соціального об'єкта) з однієї соціальної групи в іншу, розташовану на тому

самому рівні (наприклад, з одного громадянства в інше, з однієї родини в іншу, з однієї організації в іншу й т.д.).

Під вертикальною соціальною мобільністю маються на увазі відносини, що виникають при переміщенні індивіда (соціального суб'єкта) з одного соціального прошарку в інший. Залежно від напрямку переміщення існує, згідно П. Сорокіну, два типи вертикальної мобільності: висхідна й спадна, у сучасній термінології відповідно соціальне сходження і соціальна деградація. Висхідні й спадні течії існують удвох формах: проникнення індивіда з нижнього шару в більш високий або створення індивідами нової групи й проникнення всієї групи в більш високий соціальний прошарок (наприклад, більшовики в Росії), і навпаки. Ситуацію в цілому П. Сорокін узагальнює так, як показано на малюнку.

Таким чином, вертикальна мобільність є вихідною з соціальної стратифікації суспільства, адже нагадаємо, що Сорокін виділяв три її типи — економічну, політичну і професійну, а тому кожній із цих форм стратифікації притаманна своя форма вертикальної мобільності.

Види соціальної мобільності

Оскільки вертикальна мобільність спостерігається в будь-якому суспільстві, а між прошарками повинні існувати якісь шляхи, по яких індивіди переміщуються нагору або вниз із одного прошарку в інший, згідно П. Сорокіну, існують канали соціальної циркуляції, найважливішими з яких учений вважає такі: армія, церква, школа, політичні, економічні й професійні організації.

Останнім часом вирізняють ще й міжпоколінну мобільність, суть якої полягає у зміні соціального положення дітей по відношенню до їхніх батьків, а також мобільність в межах одного покоління, яка пов'язана з особистими успіхами індивіда або з його падінням соціальними "сходженнями". Вивчення параметрів міжпоколінної мобільності є дуже важливим для встановлення фактора відкритості — закритості суспільства. У закритих суспільствах міжпоколінна мобільність майже неприпустима, адже у ньому існують жорсткі перепони між верствами, які подолати дуже складно. До таких суспільств, опираючись на теорію Е. Гідденса, можна віднести рабовласницьке, кастове і станове суспільства. Що стосується класового

суспільства, то в ньому міжпоколінна мобільність зустрічається дуже часто, оскільки переміщення з соціальної групи в іншу є відкритими і бажаними. Проте, як вказує, П. Сорокін, розкриваючи основні принципи вертикальної мобільності, немає суспільств абсолютно закритих, які б не допускали вертикальної мобільності взагалі, так і не має абсолютно відкритих суспільств.

Питання для самоконтролю

1. Що таке соціальна мобільність? Які Ви знаєте види соціальної мобільності?
2. Назвіть приклади соціальної мобільності, що мали місце у Вашому житті.

Домашнє завдання:

1. Законспектувати матеріал уроків 5-6
2. Вміти давати відповіді на запитання для самоконтролю.
3. Підготувати повідомлення на тему: «Характерні особливості і тенденції постіндустріального суспільства».

Виконані завдання надсилати на електронну пошту – nataliia_matvieieva@ukr.net